

Ante Čović, Zagreb

Rekonstitucija versus tranzicija

Postkomunizam kao filozofijskopovijesni problem*

I. Postkomunistički kaos

Što je to postkomunizam? U filozofijskopovijesnom smislu postkomunizam može biti tek privremena i neutralna oznaka za povijesno neispunjenu i duhovno još neartikuliranu rubriku. To je oznaka kataloške naravi, izvedena po kronologijskom principu, pa ne prejudicira ishod povijesnog procesa kao ni naziv nastajućeg razdoblja. Naziv »postkomunizam« dođuše sugerira kako duhovna i društvena situacija koju označava, barem intencionalno, nije više komunizam¹, ali ne otklanja ni mogućnost da to bude produženi komunizam.

U faktičkom pogledu postkomunizam je predkristalizacijsko vrijeme kaosa, poprište najrazličitijih tendencija, interesa i povijesnih silnica. Nove političke elite, legitimirane na demokratskim izborima, preuzele su kontrolu nad glomaznim državnim aparatima koji su brižljivo građeni za usmjereno funkcioniranje prema ideološki zadanim ciljevima. Tu već nastupa prva velika dilema novih posjednika državne moći: zadržati usmjereno funkcioniranje državnog aparata uz zadavanje vlastitih ideološko političkih ciljeva ili ga preustrojiti za neutralno, neideološko i djelotvorno funkcioniranje. Još uvijek su neizvjesni omjeri i načini međusobnog ovladavanja, odnosno instrumentaliziranja u relaciji nove vladalačke elite i naslijednoga državnog aparata. Autonomni elementi staroga društva nastavili su djelovati vlastitom inercijom i logikom. Legitimacijska zbrka, koja je nastala zbog neodlučnosti, nesnalaženja ili pak komoditeta nove elite državne

*
Ovaj rad napravljen je u sklopu projekta »Povijesni sklop i povijesni slom komunizma...«, koji financira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

1
S obzirom na višeznačnost prije svega pojma socijalizam, ali i pojmova komunizam i marksizam, potrebno je precizirati značenje u kojem se oni ovdje uzimaju. Do kojih će se razmjera ova mnogoznačnost razviti može se naslutiti već iz činjenice da su Marx i Engels u *Komunističkom manifestu* (1848. god.), u sklopu razračunavanja sa socijalističkom i komunističkom literaturom, kritizirali reakcionarni socijalizam, pod koji su potpadali feudalni, sitnoburžoaski i njemački ili 'istinski' socijalizam, zatim konzervativni ili buržoaski

i napokon kritičko-utopistički socijalizam i komunizam (usp. *Manifest komunističke partije*; u: Odabrana djela klasika marksizma, Naprijed, Zagreb, 1973., str. 46–56.).

Iz postkomunističkog obzorja socijalizam, kao realno postojeći sustav, komunizam, kao njegov legitimacijski princip, i apologetsko-ideološki marksizam zatvaraju onaj povijesno-epohalni sklop koji se konstituirao i do svog sloma održavao na povijesnom nasilništvu koje je prožimalo sve sfere ljudskoga svijeta i prodiralo u sve pore povijesnoga, društvenog i duhovnog života. To permanentno i sveobuhvatno nasilje legitimirano je, s jedne strane, revolucionarnim ishodištem i, s druge, eshatologijskim odredištem (komunizam).

moći, zapravo je potaknula anarhične društvene procese i nepotrebno osnažila strukture i duh staroga društva. Nositelji nove vlasti pokazali su izrazitu sklonost poistovjećivanjima, u prvi mah vlastite stranke, odnosno političke grupacije s državom, a potom i države s društvom da se, zbog takvih nerazlikovanja, počelo podrazumijevati kako je demokratski legitimitet »prešao« s političke vlasti i na zatečeni institucionalni sustav društva. Slobodni izbori poprimili su tako soteriološku dimenziju i bili shvaćeni kao čin otkupljenja staroga društva od svih grijeha. Naslijeđene institucije, premda su odreda izgrađivane prema striktnim principima komunističko-ideološke podobnosti, nisu prošle očekivanu proceduru demokratskog legitimiranja, nego su se izravno uključile u demokratske procese te ubrzo, sada već postupajući po demokratskim »pravilima igre«, došle u sukob s političkim poretom. Takvi sukobi ni u javnosti a niti od strane »razvijenih demokracija« nisu više prihvaćani kao sukobi »starog i novog« nego su naprosto uzimani kao indeks nedemokratičnosti nove vlasti, čime se ona zapravo kažnjava za propušteno delegitimiranje zatečenoga institucionalnog sustava.

Kaotičnost koja obilježava društvene i povijesne procese postkomunističkog razdoblja proizlazi prije svega iz *paralelizma* demokratski legitimirane političke vlasti i komunistički strukturiranog društva. Državna vlast, zaokupljena pretežno problemima i dilemama državnog aparata, pa i opčinjena raspoloživim polugama moći, problem društva sagledava vrlo površno i ne pridaje mu posebnu pažnju. Odnos političke elite prema društvu uz navedenu *percepcijsku barijeru* ima i daljnja ograničenja kao što je *konceptijska nespremnost* za suočenje s kompleksnim problemima komunističkog društva te *organizacijsku nedoraslost* za njihovo eventualno prevladavanje. Ovdje nije riječ o ekstremno liberalnom odnosu prema društvu, koji bi inače u postkomunističkoj situaciji bio posve neprimjeren, nego o neizgrađenom odnosu. Politička vlast je demokratskim izborima dobila mandat (pravo i obvezu) da delegitimira komunističku strukturu društva te inicira i politički omogući demokratizaciju. Kako to nije učinjeno, procesi demokratskog restrukturiranja komunističkog društva, tj. rekonstituiranja građanskog društva, otpočeli su autonomno i odvijaju se u stihijnim formama. Premda se takav način demokratizacije naslijeđenog društva može činiti autentičnim, on je mukotrpan, pun neizvjesnosti i znatno odgađa kristalizacijsku točku postkomunističkog previranja.

Kao drugi bitni razlog postkomunističke kaotičnosti, koji je uostalom došao do izražaja i kod već razmatranog paralelizma, možemo navesti *insuficijenciju duhovnog momenta*. Pod tim podrazumijevamo nedovoljnost duhovne osmišljenosti i teorijskog osvjetljenja ove iznenadne povijesne situacije na svim razinama sagledavanja; od filozofijskopovijesnih ideja, preko političkih i gospodarskih koncepcija, društvenih teorija, razvojnih strategija, svjetonazorskih projekcija do konkretno-znanstvenih elaboracija pojedinih problema. U takvom općem ozračju ne iznenađuje, iako zabrinjava, pomanjkanje konceptijskog i teorijskog senzibiliteta kod nove vladalačke elite, čiji se pragmatizam nerijetko svodi na mehaničko održavanje vlasti.

Takvo je stanje svakako uvjetovano i iznenadnim slomom komunističkog sustava. Za razliku od sličnih preokreta u povijesti, kojima su prethodile, razmjerno dugotrajne, duhovne i političke pripreme, raspad komunizma zbio se iznenada i začuđujuće brzo. Na osjećaju individualne i kolektiv-

ne nemoći pred zastrašujućim represivnim aparatom, u kojem se institucionalizirao revolucionarni legitimitet sile, ideološki je aparat izgradio mit o neuništivosti. Čak ni disidentski krugovi ni nacionalno-emancipacijski pokreti, koji su to svakako priželjkivali, nisu globalni slom komunizma smatrali vjerojatnim u tako bliskoj budućnosti. K tome, nacionalno-emancipacijski pokreti, koji su nedvojbeno bili najsnažniji duhovni i politički faktor u rušenju komunističkog sustava, u svojim su povijesnim i političkim projekcijama bili prvenstveno usmjereni na otklanjanje povijesnih nepravdi i na stvaranje ili osamostaljivanje nacionalnih država što, po sebi, ne uključuje i koncepcijske odgovore na probleme postkomunističkog društva a, na duhovnom planu, ne doseže nužno filozofijskopovijesnu razinu razmatranja.

U svjetlu rečenog, filozofijskopovijesno promišljanje postkomunizma dobiva na važnosti; ono ne može biti u izvanjskoj i naknadnoj poziciji, hegelovski govoreći, sove koja polijeće u sumrak, nego i samo, suođgovorno i sudjelatno, ulazi u zbivanja koja nastoji objasniti.

Raspravljajući o postkomunizmu mora početi od temeljne dileme: da li je postkomunizam *prijelazno* ili *prekretno* (prekidno, prijelomno) razdoblje. Razmotrit ćemo dvije teorije prijelaznog razdoblja; *teoriju revolucionarnog prijelaza*, koja je nastala u vrijeme duhovnog pripremanja i revolucionarnog uspostavljanja komunizma, i *teoriju reformskog prijelaza*, prepoznatljivu pod nazivom *teorija tranzicije*, koja je nastajala u izravnoj zavisnosti i proporciji s propadanjem komunizma.

II. Teorija revolucionarnog prijelaza

Nije li sintagma »revolucionarni prijelaz« *contradictio in adjecto*? Revolucija naime predstavlja akt diskontinuiteta pa bi u svezi s njome bilo primjerenije govoriti o »skoku« negoli o »prijelazu« koji ustvari podrazumijeva kontinuiran proces. No, ta dva proturječna momenta pomirena su u marksističkoj koncepciji povijesnog razvoja i posebno teoriji prijelaznog razdoblja.

Filozofijskopovijesno stajalište klasičnog marksizma, unatoč različitim formulacijama, daje se jednoznačno rekonstruirati. Pokretačka energija povijesnog razvoja generira se u naponskom polju što se otvara između proizvodnih snaga (*Produktivkräfte*) i proizvodnih odnosa (*Produktionsverhältnisse*). Kada proizvodni odnosi počnu sputavati proizvodne snage, javlja se napetost koja raste do kulminacijske točke u kojoj se zbiva – socijalna revolucija. Ona ruši stare proizvodne odnose, omogućuje proizvodnim snagama da izbiju u viši stupanj povijesnog razvoja i da u početnom skladu s novim proizvodnim odnosima utemelje – novu društvenu formaciju. Marx je tu koncepciju u sažetom i cjelovitom obliku izrazio u poznatom Predgovoru svog djela *Prilog kritici političke ekonomije*: »U društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene, nužne odnose, nezavisne od njihove volje, odnose proizvodnje, koji odgovaraju određenom stupnju razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Cjelokupnost tih odnosa proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja i kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svijesti.(...) Na izvjesnom stupnju svoga razvitka materijalne proizvodne snage društva dolaze u protivurjeđe s postojećim

odnosima proizvodnje, ili, što je samo pravni izraz za to, sa odnosima vlasništva u čijem su se okviru dotle kretale. Iz oblika razvijanja proizvodnih snaga ti se odnosi pretvaraju u njihove okove. Tada nastupa epoha socijalne revolucije².

Tako izgleda opća marksistička koncepcija povijesnog razvoja, koja objašnjava povijesni slijed društvenih formacija, premda bi pomoću nje neki uporni marksist mogao protumačiti čak i nepredviđenu propast komunizma. U klasičnom marksizmu često je naglašavana složenost prijelaznog razdoblja u kojem se ruši stara i uspostavlja nova društvena formacija.

Najznačajnije djelo o problemu prijelaznog razdoblja u marksističkoj literaturi nesumnjivo predstavlja knjiga N. Buharina *Ekonomika prijelaznog razdoblja*³ s karakterističnim i prijepornim podnaslovom *Opća teorija procesa transformacije*. Atribut »opća«, kojim je Buharin izrazio pretenziju na univerzalno važenje a ne tek jednokratno objašnjavanje, posebno je smetao pa čak i nervirao Lenjina, što se može pratiti u izdanjima koja objavljuju Lenjinove bilješke. Već na naslovnoj stranici, uz poveći broj upitnika, Lenjin je zabilježio svoju skepsu: »što je to 'opća'?«. Dajući konačnu ocjenu na kraju knjige, Lenjin zapisuje: »Otuda niz baš teoretskih (zašto je bilo potrebno pretendirati na 'opću teoriju?') netočnosti, učenog smeća, akademskih budalaština. Knjiga bi bila sasvim izvrsna kad bi autor za drugo izdanje izbacio podnaslov...«⁴ Lenjinu nije promakla zloslutnost ove pretenzije na opće važenje Buharinove teorije prijelaza koja je stvarana u vrijeme prelaženja kapitalizma u, kako se mislilo, zadnji stadij povijesti. Slom komunizma, na što Buharin sasvim sigurno nije namjeravao protegnuti svoju teoriju, pružio je priliku za njeno aktualiziranje.

Glavni zadatak svoje teorije Buharin je vidio u razbijanju »reformskih iluzija« da je moguć miran prijelaz iz kapitalizma u socijalizam i da je pritom moguće izbjeći slom kapitalističkog sustava.⁵ U skladu s Marxovom metodologijom, Buharin utvrđuje »zrelost« kapitalizma za slom, koja se u konačnici iskazuje kao »nespojivost daljnjeg rasta proizvodnih snaga pod plaštem kapitalističkih proizvodnih odnosa«⁶. Sam prijelaz u socijalizam odvija se kroz proturječne procese dekonstrukcije i konstrukcije, čime se zacrtava linija diskontinuiteta. Dekonstrukcija otpočinje dezorganizacijom, tj. raspadom sustava koji je »zreo« za slom, a dovršava se »revolucionarnim kidanjem veza«⁷. Nakon što se kapitalistički sustav, u sferi države, odnosno političke vlasti, i u sferi proizvodnje, razgradi na sastavne elemente, nastupa proletarijat u ulozi demijurga i kao »klasni subjekt, kao organizirana snaga koja ima plan ... iz raspadnutih elemenata pomoću nove veze, novih kombinacija i prema novim principima izgrađuje temelj budućeg društva«⁸. Buharin je svjestan da »novo društvo ne može iskrsnuti kao *deus ex machina*«, te da »njegovi elementi narastaju unutar starog društva«⁹. Ti elementi ne prolaze, dakle, konstitucijsku nego tek konstelacijsku preobrazbu, a moment diskontinuiteta, odnosno revolucionarni zahvat sastoji se u drugačijem principu njihova organiziranja ili, kako Buharin često ističe, u uspostavljanju »novog tipa veze«.

III. Teorija prijelaznog prijelaza (teorija tranzicije)

U red najkarakterističnijih pojava postkomunističke kaotičnosti svakako ulazi i jedna teorija koja je imala ambiciju ne samo protumačiti post-

komunističke procese nego i bitno utjecati na njihovo odvijanje i ishod. Riječ je o teoriji tranzicije, a mi smo je nazvali »teorijom prijelaznog prijelaza« jer takva oznaka najbolje razotkriva filozofskopovijesnu tautologiju prelaženja socijalizma u socijalizam, koju ova teorija stvarno zastupa, ali istodobno nastoji i prikriti terminološki fetišizmom.

Tranzicija je zamišljena kao jedna od brojnih reformi socijalizma. Povijest socijalizma i nije ništa drugo nego povijest reformi. Reforme su zapravo bile permanentni alibi za temeljnu promašenost socijalizma kao takvog. Za socijalističke je reforme, nadalje, karakteristično da nikada nisu težile bitnim promjenama i da su bile organizirane kao velike javne predstave za narod. U toj teatarskoj dimenziji posebnu je ulogu imalo fetišiziranje naziva pojedinih reformi. Ti nazivi su posebnim ideološkim kampanjama izdvajani iz racionalnog konteksta u kojem su artikulirani i pretvarani u čudotvorne formule koje su se u najrazličitijim prilikama beskrajno ponavljale.

Racionalni kontekst u kojem je teorija tranzicije imala stvarno uporište određen je s dvije činjenice; prvo, da su se u komparativnim ekonomskim sudijama počeli proučavati realno postojeći problemi prijelaza planske u tržišnu privredu i, drugo, da se »prijelaz« na engleskom jeziku naziva »transition«. Sve ostalo izvedeno je po ustaljenoj dramaturgiji socijalističkog reformizma. Riječ »tranzicija« prenesena je u jezike (kao npr. hrvatski, a sada već i njemački) u kojima zvuči egzotično i njome je označen jedan globalni ideološki konstrukt s filozofskopovijesnom ambicijom da objasni i realnopovijesnom ambicijom da oblikuje postkomunističku situaciju. Ovaj oblik postkomunističkog kaosa konačno je i institucionaliziran kada je devet ustanova iz Londona, Pariza, Frankfurta na Majni, Beograda i Zagreba 24–26. siječnja 1992. u Londonu osnovalo Centar za studije tranzicije u zemljama Centralne i Istočne Evrope s predviđenim sjedištem u Zagrebu¹⁰.

Teorija tranzicije izgrađena je tehnologijom tzv. globalnog govora, što znači da se u njoj govori »o svemu i na različite načine«, kako bi se moglo izreći i staviti u funkciju i ono što se ne želi kazati jasno i izolirano. To znatno

2 K. Marx – F. Engels, Dela, Prosveta, Beograd, 1979., sv. XX., str. 332.

3 N. I. Buharin, *Ekonomika prijelaznog razdoblja*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983; izvorno izdanje: Moskva, 1920.

4 *Ekonomika prijelaznog razdoblja*, str. 130.

5 Ibid., str. 7, 47.

6 Ibid., str. 47.

7 Ibid., str. 40.

8 Ibid., str. 7.

9 Ibid., str. 43.

10 Na osnivačkom skupu nastupili su utemeljitelji tranzicionističkog pokreta u Hrvatskoj, Žarko Puhovski i Dragomir Vojnić sa zajedničkim referatom »Ekonomске i političke dimenzije tranzicije« (Ekonomski pregled, br. 3–4, Zagreb 1992.). Ubrzo se moglo obznaniti »nastajanje jednoga novog kompleksa društvenih znanosti. Taj novi kompleks društvenih znanosti iskristalizirao se pod zajedničkim nazivnikom 'Economic and Politics of Transition', dakle, 'Ekonomija i politika tranzicije'.« (usp. D. Vojnić, Ocjena momenta u povijesnoj retrospektivi i sadašnjoj fazi tranzicijskog razdoblja; u: *Ekonomika i politika tranzicijskog razdoblja u Republici Hrvatskoj*, Pula, 1992., str. 25).

otežava suvislu rekonstrukciju ove teorije. Pokušat ćemo je ovdje sažeto izložiti u nekoliko točaka:

1. Teorija tranzicije deklarativno prihvaća stav da je uspostavljanje komunizma ujedno značilo i prekid bitnih civilizacijskih tokova;
2. Teorija tranzicije prihvaća stav da je socijalizam doživio slom, iako taj iščezli socijalizam nastoji pobliže odrediti kao »realni socijalizam«, »socijalizam boljševičke opcije« i sl.;
3. Teorija tranzicije prihvaća stav da je potrebno nastaviti uspostavom komunizma prekinute civilizacijske tokove što se uglavnom svodi na uvođenje integralnog tržišta, pluralizma vlasništva i političkog pluralizma;
4. Teorija tranzicije ne smatra da je za obnavljanje prekinutih civilizacijskih tokova potreban legitimacijski prekid sa komunističkim društvom i svijetom. Radi ilustracije navodimo jedno mjesto iz kojeg je vidljivo kako tranzicionisti zamagljuju problem kontinuiteta i diskontinuiteta u postkomunističkom razdoblju: »No, u kontekstu tih naših razmatranja o odnosima tranzicije i reforme veoma je važno zapaziti da su se procesi reforme ostvarivali takvom evolucijom koja je dovela do tranzicije. Ipak se ostvarivanje procesa tranzicije teško može, po svom sadržaju, opisati i shvatiti kao evolucija. Jer tranzicija po svom društvenom, ekonomskom i političkom, a tome valja dodati i humanom, sadržaju zapravo znači revoluciju. A to znači da je i sama teorijska i idejna osnovica tranzicije bitno različita od odgovarajuće osnovice reforme. No, to nikako ne znači da ekonomiju i politiku tranzicije nije potrebno razmatrati u svjetlu kontinuiteta reformskih opcija. Dapače, sve aspekte razrada tranzicije mora prožimati spoznaja da je reforma označivala ovaj društveni proces koji je doveo do potrebe i pojave tranzicije«¹¹.
5. Konačno, temeljni je problem teorije tranzicije određivanje oblika društva u koji bi postkomunističko razdoblje pomoću »tranzicije« prešlo. To ciljno društvo prvotno je označavano kao »novi socijalizam«, zatim kao »model tržišne demokracije«, što bi se trebalo razlikovati od »modela buržoaske tržišne demokracije«. Pitanje je ostalo otvoreno, ali u svakom slučaju radi se o višem stadiju socijalizma koji bi preuzeo sva bitna civilizacijska dostignuća koja je propali oblik socijalizma ignorirao. Možda bi mu najbolje pristajao naziv – tranzicionizam.

IV. Demokratska rekonstitucija društva

Uzmemo li kao bitne značajke revolucionarnih prijelaza a) da se oni provode nasilno i b) da označavaju načelni i legitimacijski prekid s prethodnim društvom i svijetom, onda je nedvojbeno da se postkomunističko razdoblje u drugospomenutom momentu podudara s revolucionarnim prijelazom. No, postkomunizam ipak nije razdoblje revolucionarnog prijelaza u smislu marksističke teorije iz dva razloga. Prvo, postkomunistička situacija nije izborena revolucionarnim prevratom, nego, u legitimacijskom smislu, upravo obrnutim postupkom – slobodnim izborima. Drugo, revolucijama se uspostavljaju, filozofijskopovijesnim koncepcijama, unaprijed zadani oblici društva. Bez zacrtanog oblika u koji se društvo prevodi bilo bi besmisleno govoriti o revolucionarnom prijelazu. Postkomunizam je nastao ne samo kao neposredna negacija komunističkog svijeta nego i kao

djelatno opovrgavanje filozofijskopovijesne eshatologije u kojoj se komunizam fundirao. Postkomunizam je usredotočen na problem novog početka kojim se, iz vlastite povijesne pozicije, projicira i gradi vlastiti oblik, a ne na problem prelaženja u zadani ili pak gotovi oblik društva. U egzistencijalističkim kategorijama moglo bi se kazati da postkomunizam tek treba projektirati i izgraditi vlastitu esenciju u novonastalom filozofijskopovijesnom i realnopovijesnom vakuumu, nakon što je jedino pozitivno uporište za svoju egzistenciju osigurao negacijom komunizma. Takvo samopostavljanje povijesnog lika i društvenog ustrojstva iz vlastite situacije, što ujedno znači i prevladavanje povijesnog kaosa, nazivamo novopostavljenje ili rekonstitucija.

Postkomunizam nije ni razdoblje reformskog prijelaza u smislu tranzicijske teorije jer nije nastao iz težnji za poboljšanjem komunističkog sustava, nego je proizišao kao rezultat demokratski verificiranoga revolta i nedvosmisleno artikuliranog opredjeljenja da se radikalno prekine s komunističkom prošlošću.

Tranzicija označava kontinuirani prijelaz iz komunističkog društva u znatno reformirano, postkomunističko društvo u horizontu istoga komunističkog svijeta uz modificiranje filozofijskopovijesnog obrasca prema kojem je povijesni slijed društvenih formacija neumitno okončavao u komunizmu. Tranzicija doduše formalno prihvaća stav da je uspostavljanje komunizma značilo i prekid bitnih civilizacijskih tokova. Nejasno je međutim da li je u pitanju iskreno prihvaćanje povijesne pouke ili pak taktičko priskrbivanje vjerodostojnosti za raspravu o postkomunističkim solucijama. Činjenica je da tranzicijsko stajalište ne izvodi logički i povijesno nužan retro-tranzicijski zaključak u modelu »negacije negacije«, naime da je potrebno učiniti isti takav prekid s komunističkom tradicijom ako se žele obnoviti nasilno presječeni civilizacijski tokovi.

Rekonstitucija, naprotiv, označava načelni i legitimacijski prekid s prethodnim komunističkim društvom i svijetom, te autonomno i kreativno uspostavljanje društva i svijeta na novim osnovama uz a) aktualiziranje predkomunističke tradicije, b) prevrednovanje komunističke tradicije i c) uvažavanje demokratskog iskustva nekomunističkog svijeta.

Naposljetku, tranzicija i rekonstitucija, nisu to samo oprečna teorijska gledišta koja daju različita tumačenja onoga što se zbilo nego i oprečne dje-latne pozicije koje teže različitim ishodima onoga što se zbiva.

Ante Čović

Rekonstitution versus Transition

Der Postkommunismus als geschichtsphilosophisches Problem

Der Verfasser analysiert in seiner Studie postkommunistische Vorgänge und definiert den Postkommunismus als eine Präkristallisationszeit des Chaos. Die chaotische Lage des Postkommunismus geht vor allem aus dem Parallelismus zwischen demokratisch legitimierter politischer Macht und kommunistisch strukturierter Gesellschaft hervor. Die neuen politischen Eliten sind weder im konzeptionellen Sinne bereit noch aber organisationsmäßig reif, sich mit den komplexen Problemen der exkommunistischen Gesellschaft auseinanderzusetzen. Vorliegende geschichtsphilosophische Betrachtung des Postkommunismus geht von folgendem Grunddilemma aus: Ist der Postkommunismus eine Übergangs- oder Umbruchszeit? Der Verfasser legt in diesem Zusammenhang zwei Theorien der Übergangszeit dar: die Theorie des revolutionären Übergangs und die Theorie des reformmäßigen Übergangs (der Transition). Der Transitionstheorie, die den Postkommunismus als eine Übergangszeit innerhalb der geschichtlichen Kontinuität deutet, stellt der Autor die Idee der Rekonstitution gegenüber, die den prinzipiellen und legitimierenden Bruch mit der vorhergehenden kommunistischen Gesellschaft und Welt sowie die autonome und kreative Grundlegung von Gesellschaft und Welt nach neuen Prinzipien bezeichnet.